

зрения и читателя, и литературоведа на разных уровнях, требующих сближения.

Литература

1. Поволоцкая О. «Метель»: коллизия и смысл. Москва. 1989. № 6. С. 188–195.
2. Пушкин А. С. Романы и повести. Путешествия. Москва; Ленинград: АН СССР, 1948. 496 с. (Полное собрание сочинений, 1837 – 1937: в 16 т. Т. 8).
3. Рогацкина М. Л. Маша Миронова. *Двадцатый век – двадцать первому веку: Юрий Михайлович Лотман*: материалы международного семинара, 9–10 февраля 2002 года. Смоленск: Универсум, 2003. С. 38–49.

Бондаренко Г.

– кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету

Шевченко В.

– студентка IV курсу російсько-українського відділення філологічного факультету Донбаського державного педагогічного університету

УДК 821.161.2-311.6.09

**ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНИХ
ПРИНЦИПІВ ОСОБИСТОСТІ У ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА
кінця XIX – початку XX ст.**

У статті доведено важливість морального та патріотичного виховання учнів на прикладі творчості Івана Франка. Проблема морально-естетичних принципів особистості у творах Івана Франка виступає органічною частиною особистої культури кожного українця, впливає на формування української ментальності. І в характеристиці героїв письменник досягає глибокої психологічної мотивації. Виражаючи у своїх поезіях корінні національні й соціальні інтереси українського народу, І. Франко стає виразником і захисником його інтересів.

Пошуки й знахідки художнього осмислення образу України, яку натхненно оспівував І. Франко, переконують у тому, що любов до рідної землі і до людей – неподільні. Франку властива мужня моральна причетність до суспільного життя. Твори І. Франка акумулюють духовний набуток поколінь. Його твори – джерело нашої духовності, совісті, гідності, національної неповторності.

Вірші поета мають таку велику силу, бо сповнені щирої любові до рідної землі. Провідною темою творчості поета є тема любові до України, вболівання за долю її народу, біль і туга за рідним краєм. Поезія давала можливість митцеві поділитися своїми думками, почуттями й міркуваннями щодо завдання поета в суспільстві, творила систему відношень поета до світу, перетворювалася на своєрідний моральний імператив.

Показано, що творчість І. Франка пробуджує несвідомі архетипові способи сприйняття світу й буття, звертає нашу увагу на ті явища природного довкілля, які здаються нам буденними й недооцінюються у вихованні, слугує багатим джерелом естетичних почуттів, отриманих від поетично змальованих пейзажів, які впливають на високу духовність закоханих.

Виявлено, що творчість І. Франка пробуджує в нас велику милосердну любов до людини і великий неповторний гнів до несправедливості й зла.

Ключові слова: гідність, свобода, духовність, психологічна мотивація, національно-естетичні принципи, українська ментальність.

Бондаренко Г.

– кандидат педагогических наук, доцент кафедры украинского языка и литературы Донбасского государственного педагогического университета

Шевченко В.

– студентка IV курса русско-украинского отделения филологического факультета Донбасского государственного педагогического университета

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ МОРАЛЬНО-ЭСТЕТИЧЕСКИХ ПРИНЦИПОВ ЛИЧНОСТИ В ТВОРЧЕСТВЕ ИВАНА ФРАНКО конца XIX – начала XX в.

В статье показана важность морального и патриотического воспитания учащихся на примере творчества Ивана Франко. Проблема морально-эстетических принципов личности в произведениях Ивана Франко выступает органичной частью личной культуры каждого украинца, влияет на формирование украинской ментальности. И в характеристике героев писатель достигает глубокой психологической мотивации.

Выражая в своих поэзиях коренные национальные и социальные интересы украинского народа, И. Франко становится выразителем и защитником его интересов.

Поиски и находки художественного осмысления образа Украины, которую вдохновенно воспел И. Франко, убеждают в том, что любовь к родной земле и к людям – неразделимы. Франку свойственна мужественная моральная причастность к общественной жизни. Произведения И. Франко аккумулируют духовные приобретения поколений. Его произведения – источник нашей духовности, совести, достоинства, национальной неповторимости.

Произведения поэта имеют такое огромное влияние, потому что наполнены искренней любовью к родной земле. Основной темой творчества поэта является тема любви к Украине, переживание о судьбе ее народа, боль и страдание по родному краю. Поэзия давала возможность художнику поделиться своими мыслями, чувствами и соображениями относительно роли поэта в обществе, создавала систему отношений поэта к миру, превращалась в своеобразный моральный императив.

Показано, что творчество Ивана Франко пробуждает несознательные архитипичные способы восприятия мира и бытия, обращает внимание на те явления природной среды, которые представляются нам обыденными и недооцениваются в воспитании, служит богатым источником эстетических чувств, полученных от поэтического изображения пейзажей, влияющих на высокую духовность влюбленных; пробуждает в нас большую милосердную любовь к человеку и большой неповторимый гнев к несправедливости и злу.

Ключевые слова: достоинство, свобода, нравственность, психологическая мотивация, национально-эстетические принципы, украинская ментальность.

Bondarenko H.

– Candidate of Science (Theory of Education), Associate Professor, Ukrainian Language and Literature Department, Donbas State Teachers' Training University

Shevchenko V.

– 4th-year student, Department of Russian and Ukrainian Languages,
Faculty of Philology, Donbas State Teachers' Training University

**THE PROBLEMS OF MORAL AND AESTHETIC PRINCIPLES IN
I. FRANKO'S CREATIVE WORKS AT THE END OF THE 19TH AND AT
THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURIES**

The importance of the morale and patriotic education of pupils following the example of Iwana Franka creative works is proved in the article.

The problem of the moral-aesthetical principles of individuality in the works of I. Franka reveals itself as an organic part of the private culture of each Ukrainian and influences the formation of the Ukrainian mentality.

And the author of the story gains deep psychological motivation in the characteristics of his heroes. In expressing through the poetry the basic national and social interests of the Ukrainian people I. Franko became the spokesman the defender of their interests.

I. Franko praised with the inspiration the image of his native Ukraine, and the search and findings of the artistic sense of this image prove us that love for one's native land and for one's people are inseparable. Courageous moral adherence to the social life is characteristic for Franko. His artistic works accumulate the spiritual property of several generations of Ukrainians. This collection is the source of our spirituality, consciousness, dignity, national authenticity.

The verses of poet have such large force, because full of sincere love to native land. The leading theme of creation of poet is a theme of love to Ukraine, experiencing for the fate. Poetry gave an opportunity to express his thoughts, feelings and emotions on the task of a poet in the society, created the system of the poet's relations towards the world, poetry was transformed into unique moral imperative.

It was discovered that creative works by I. Franka awake unconscious archetypical means of world perception and the existence of a Ukrainian in it attracts our attention towards certain phenomena of the environment that seem habitual and underestimated in the educational process; artistic works by I. Franko serve as a rich source of aesthetic feelings received from both – poetically depicted landscapes which influence the spirituality of sweet-hearts.

It was revealed in the course of our investigation that the artistic works created by I. Franka awake the great merciful love for a man and the great righteous indignation against injustice and evil.

Key words: *dignity, freedom, spirituality, psychological motivation, moral-aesthetical principles, Ukrainian mentality.*

Постановка проблеми. Одна з основних ідей І. Франка – думка про те, що найбільшою цінністю на землі є не просто людина, а «правдивий живий чоловік, бо така людина – носій духу. Отже, духовний світ людини – її найдорожче надбання. Універсальність творчого генія І. Франка позитивно позначилася на українському літературному процесі, відкриваючи шляхи для подальшого *екстенсивного* (розширення тематики та проблематики, жанрової системи, поетикальної бази прийомів і засобів художнього зображення) та *інтенсивного* (поглиблення психологізму, новаторські шукання ефективних формальних засобів для втілення конкретних авторських креацій на рівні окремих творів і циклів) розвитку.

На початку ХХ ст. соціально-політична думка в Україні відображала перехід українського національно-визвольного руху від стадії культурного українофільства і просвітництва до організованого просвітництва народу і активізації боротьби за визволення народу з-під гніту поміщиків і капіталістів.

Особливе місце в українському національному русі, розвитку української культури, соціально-політичної та філософської думки належить Івану Франку. В українській літературі другої половини ХІХ ст. Іван Франко був одним із найпристрасніших народних співців, продовжувачів традицій революційної поезії Шевченка.

Кобзарева пристрасність, полум'яний патріотизм, гнів до визискувачів, невтомна боротьба за долю народу стали джерелом натхнення Франка.

Лірика, як і епос та драма, є образним відображенням життя. Це відображення своєрідне – поет-лірик передає думки, почуття, настрої, викликані як навколишньою дійсністю, так і своїми переживаннями.

Аналіз останніх досліджень. Лише останнім часом з'являються ґрунтовні монографічні праці про окремі грані творчої особистості письменника. Це, насамперед, дослідження О. Забужко, М. Ільницького, М. Кашуби, М. Козловець, О. Куцєвола, М. Наєнка, В. Панченка, Б. Романенчука, Л. Скупейка, Б. Тихолоза, М. Ткачука та інших авторів.

Художня спадщина І. Франка відображає тенденції в розгортанні літературного процесу кінця ХІХ – початку ХХ ст., відтак її дослідження не тільки розкриває особливості творчого методу письменника, а й проливає світло на динаміку розвитку української (у контексті світової) літератури на зламі століть.

Цілком можна погодитися із Л. Скупейком, який поряд з історизмом та «науково-аналітичним підходом» до зображення дійсності виділяє в реалізмі І. Франка ще й «проблему ідеологічного змісту художньої творчості», під якою розуміє пошук нових естетичних ідеалів епохи [6, с. 125]. Саме завдяки цьому, на думку Л. Скупейка, письменник намагається формувати нову колективну свідомість читачів.

М. Ільницький наголошує, що процеси зростання національної свідомості, демократичного розвитку українського суспільства породили секуляризацію української літератури і посилення її інтересу до просвітницької ідеології та естетичної системи романтизму, виявом чого в українській літературі стали: етнографічний напрям, сентименталізм, романтизм, народницький, загалом просвітянський рухи [2, с. 56].

Для творчості І. Франка властива пророцька визначеність, що пов'язана з типом світоглядно-християнської літератури, у якій письменник ототожнюється з пророком – виразником волі вищої сили, знавцем і провісником незаперечних істин, які здатні долати зло, утверджувати справедливість, вести читачів єдино правильним шляхом у майбутнє, зазначає Е. Соловей [7, с. 39].

Інтерес І. Франка до внутрішнього стану ліричного героя зумовлює наскрізну психологізацію його лірики, часте звертання до прийомів

сугесії та асоціативності поетичного мислення, появу таких жанрів, як романс і медитація. Концептуальність творчої манери поета спонукає його звертатися до жанрів риторично виразних, заклично-спонукальної дії (гімн, вірш-заклик, повчання). Поєднаність в особі І. Франка великого таланту і високої культури зумовлює злиття в його творах глибокої емоційності та інтелектуальності, що своєю чергою веде до широкого використання арсеналу рецептивної поетики.

Щоб гідно продовжити революційні традиції Т. Шевченка в українській поезії, треба було рішуче вийти за межі існуючих шаблонів і в нових історичних умовах писати по-новому.

Тож **метою** нашого дослідження є виявлення художньої майстерності І. Франка, окреслення й визначення жанрової своєрідності письменника кінця XIX – початку XX ст., уміння обстоювати й боронити права, гідність і честь людини, формувати загальнолюдські моральні цінності особистості на основі української ментальності.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

1) проаналізувати стан проблеми естетичних та духовних цінностей на формування особистості українця у творах І. Франка;

2) виявити можливості української літератури XIX – поч. XX ст. для філософського осмислення буття як національної самобутності українця та поєднання національних і духовних цінностей, які пронизують твори Івана Франка.

І. Франко визначив критерій суспільного поступу – щастя людини. Щастя в його розумінні – це єдина мета, до якої людина прагне споконвіку, заради якої народжується на світ, навчається, трудиться, взагалі живе. Перебуваючи під сильним впливом модних у його часи новітніх дій тогочасного суспільства соціалістичних ідей, юний І. Франко вважає, що «того щастя вона (людина) досягне аж тоді, коли наука і праця зіллються до неї воєдино; коли всяка її наука буде корисною працею для суспільства, а всяка праця буде виявом її розвинутої думки, розуму, науки», – зазначає Кашуба М. І народи тільки тоді зможуть досягнути щастя і свободи, «коли всі будуть вченими працівниками, тобто коли кожний буде розвинутий розумове, по можливості якнайвсебічніше, і коли кожен буде у змозі використовувати свої сили на добро загалу і на добро своє власне» [3, с. 229].

На думку Б. Романенчука, Франко вірив у можливість удосконалення людини і суспільства завдяки науці і праці, бо це було, на його думку, вже щось конкретне і цілком можливе і не лежало «поза межами можливого» [5, с. 51]. Адже і наука, і праця у позитивному їх розумінні були для Івана Франка тим, що є природне і реальне, тим, що позбавляє якихось ідеалістичних метафізичних понять, абстракцій, схоластики в гіршому її розумінні.

В останні десятиріччя XIX ст. і на початку XX ст. шукання Франка в галузі прози йшли від суспільно-психологічного до філософсько-психологічного роману, повісті, новели. Письменник сміливо прокладав

нові шляхи естетичного освоєння світу за допомогою пильного дослідження людської душі й з'ясування внутрішніх закономірностей життя.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Івана Франка цікавило насамперед моральне обличчя передового сучасника – бійця за народну справу. Це були учасники численних судових соціалістичних процесів, які проходили в Росії та Австро-Угорщині в 70-80-х роках минулого століття.

Письменник усвідомлював необхідність переміни національного характеру, вироблення нової національно-духовної ментальності. Ось як він окреслює головний напрямок змін, що повинні відбутися в національній свідомості та практичній діяльності: «Наш голосний, фразеологічний та в більшій частині нещирий, бо ділами не попертий патріотизм мусить уступити місце поважному, мовчазному, але глибоко відчутному народолюбству, що виявляє себе не словами, а працею. Наша масова інерція, що приймає безкритично слова тих, які сим чи іншим припадком були поставлені «на чоло народу», стали послами, професорами, головами товариств тощо, мусить уступити місце живій, критичній праці думок і готовності – все і всюди подати й свій голос у загальній справі, виконувати дільно, на власне ризико, але з повною свідомістю своє горожанське право. Наша аж до границь безхарактерності посунена толеранція хиб та слабостей наших ближніх, навіть тоді, коли вони зі сфери приватних відносин переходять у сферу товариської та громадської діяльності, мусить уступити місце живішому моральному почуттю і енергічнійшій реакції против усякої моральної гнилизни, що грозила б розпаношитися в наших товариських відносинах» [8, с. 406–407].

У спадщині І. Франка є твір, який став пророчим для всього українського народу – це поема «Мойсей». Пошуки мудрого пастиря, вождя свого народу, мудрого «менеджера-царя» – характерне явище для поетів і філософів. Згадаймо хоча б Шевченкове «чи ми діждемось Вашингтона?». Звертався до цієї теми й Франко:

*Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздорозжжю,
Людським презирством, ніби струпом, вкритий!
Твоїм будущим душу я тривожу,
Від сорому, який нащадків пізних
Палитиме, заснути я не можу.
Невже тобі на таблицях залізних
Записано в сусідів бути гноєм,
Тяглом у поїздах їх бистроїзних?* [8, с. 212].

Ця поема Івана Франка нікого не залишить байдужим, вона є особливо актуальною в наш час. У поемі важливі застереження щодо ненависті до інших народів, яку Іван Франко проголосив страшною небезпекою, бо вона обертається проти самого її носія – народу, який

вороже протиставив себе іншим «задня власного бога». Розкривається самовбивча згубність настанови на національну вищість – породжуючи войовниче несприйняття «іншого бога», воно провокує зворотну агресію:

Тема подолання рабства була, є і ще, напевно, буде особливо актуальною для народу України. Бо його пастирі та поводири, на відміну від Мойсея, часто свідомо плутали власні інтереси з народними. За гетьманську булаву торгували майбутнім. Інакше уявляв собі народного лідера Франко:

*Все, що мав у житті, він віддав
Для одної ідеї,
І горів, і яснів, і страждав,
І трудився для неї* [8, с. 216].

Питання виявляється не тільки в тому (як здавалось Мойсеєві досі), щоб юрба у своїй вітчизні усвідомила себе народом, а значить, і стала ним сіє Іасіо (в перекладі на мову українських реалій – не тільки в тому, щоб, визволившись з-під колоніального гніту, здобути незалежність), а в тому, яким саме народом вона стане, яку життєву філософію виробить цей новонароджений до самостійного буття колективний суб'єкт історії, повідомляє О. Забужко [1, с. 29]. Він впроваджує поняття «духовної вітчизни»: «Лиш дрібненький задаток її // Вам отся Палестина», – розтлумачує Єгова своєму заблуканому пророкові. Драматично розполовинений між «скарбами землі» й «скарбами духа», між ситим спокоєм і ненастанним духовним голодом, «невгасаючою тугою» за недосяжним. Йдеться не лише про національне пророцтво Мойсея, але й про драму взаємин пророка, наділеного вищим «знанням», та народу, не спроможного оцінити таке «знання» [1, с. 35].

Для Івана Франка головним було не тільки здобуття незалежності, а й те, яку життєву філософію виробить цей новозроджений до самостійного буття суб'єкт історії. Він упевнений, що це буде народ-творець.

На думку М. Козловець, кожна окрема людина є неповторна і в той же час є часточкою людства, немов одна цеглина, «мільйони яких складають усе людство». Одночасно вона належить до певного етносу, риси якого відбиваються в особі індивіда. Оскільки людина живе в суспільстві, то вона виробила певні «поняття про життя з людьми, про обходження з ними; то є поняття істинності, справедливості, правди, приязні та добра. Ці поняття є основою моральності» [4, с. 29]. Саме мораль «змінює тваринну природу людини робить її здатною до сприйняття щастя, як внутрішнього самозадоволення, так і суспільного, що ґрунтується на узгодженій праці всіх людей і на братській взаємній любові» [4, с. 31]. У понятті людини Франко бачив єдність духа і тіла, як єдність нерозривного цілого, в особі існуючого. У цій єдності він бачив живу силу, яка творить і керує життям.

Отже, у розумінні ідеї суспільного прогресу І. Франко виділяє насамперед людину, рівень задоволення її матеріальних і духовних потреб. Це неможливо без миру й злагоди між людьми, як неможливий без цього стан щастя і окремої людини, і суспільства в цілому. Шлях до добробуту і щастя лише один – через свободу людини і гарантію її людських прав.

У понятті людини Франко бачив єдність духа і тіла як єдність нерозривного цілого. Соціологія відігравала важливу роль у житті та творчості Івана Франка та його послідовників. Для соціологічного світогляду Івана Франка характерні поєднання і морально-естетичні проблеми при аналізі розвитку людського суспільства в цілому, й людини, як особистості, зокрема. Без сумніву багатогранна творчість Івана Франка справді гідна великої уваги і викликає до себе постійний інтерес дослідників у наш час.

І. Франко – неординарна постать. Постать, яка виросла у лоні всесвітньої практичної культури. Франко розмірковував про моральні наслідки національного поневолення, намагався осмислити нашу історію. Скажімо, у «Великих роковинах», написаних з нагоди відзначення 1898 р. століття з часу появи перших частин «Енеїди» Івана Котляревського, відтворив історичну долю українського народу, висловив віру в його майбуття.

Такі твори минулих епох промовляють до нас по-своєму, формують нас, впливають на наші почуття, на наш інтелект, збуджують роботу душі. Адже Іван Франко шукає причин національного лихоліття і знаходить одну з них – у слабкості духу, нетривкості моральних критеріїв тих, хто повинен вести народ за собою. У творі загалом підбилося уболівання Івана Франка за долю свого народу, якого він прагнув бачити національне свідомим, незалежним, духовно розкутим.

Так само і майбутні найважливіші складники сюрреалістичної доктрини були часткою естетичної свідомості І. Франка. Докази того, що письменник часто випереджав історичний розвиток загальноєвропейського літературного процесу, знаходимо і в його працях з теорії літератури, і в конкретних художніх творах: цілісно («Син Остапа») чи у вигляді своєрідних сюрреалістичних вкраплень («Неначе сон», «Перехресні стежки»).

Висновок. Отож головним у розвитку української літератури другої половини XIX – початку XX століття виступає не її стильова поліфонія, а процес зростання в ній психологізму. На перший план виходить не фактографічна описовість, а щире, непідроблене психологічне переживання. Акцент переміщується з соціального аналізу суспільства в особі його представників на аналіз духовного світу індивіда у його ставленні до суспільства, унаслідок чого маємо не конкретно-історичне і предметно-аналітичне зображення, а глибокий аналіз психологічного стану персонажів. Щодо творчості І. Франка проблему цю варто розглядати у двох аспектах: перший пов'язаний із

літературознавчими дослідженнями самого письменника і другий – з власне його творчістю.

Сформована в працях І. Франка концепція психологізму в літературі («Слово про критику», 1896; «Із секретів поетичної творчості», 1898; «З остатніх десятиліть XIX віку», 1901; «Старе й нове в сучасній українській літературі», 1904) не тільки визначає основну тенденцію її розвитку (інтерес не до події, а до внутрішнього стану людини), а й піднімає українське літературознавство на новий якісний рівень, дозволяє перейти від позитивістського розуміння художньої творчості до аналізу внутрішніх рухів її розвитку.

Визначення сутності моралі, української ментальності та високої духовності пов'язані зі світовими набутками: інтересами, потребами, установками, відношеннями, спрямованістю, оціночно-орієнтованою діяльністю. Морально-естетичні принципи виступали елементами внутрішньої структури особистості, регулятором її мотивації і поведінки.

Використавши великі здобутки вітчизняної і світової художньої думки, І. Франко збагатив етично-філософський і психологічний елемент, поставив її на рівень найбільших досягнень літературного часу.

Іван Франко – справжній майстер соціально-психологічної прози кінця XIX – початку XX століття, який у різноманітті форм своїх творів розкрив соціальні і психологічні риси характерів дорослої людини. Його творам властиві гострі соціальні і психологічно вмотивовані конфлікти, яскравість мови, новизна, оригінальність засобів художнього відтворення.

Література

1. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період. Київ: Основа, 2003. 154 с.
2. Ільницький М. Все, що мав у житті... Повість І. Франка «Перехресні стежки» у світлі авторської особистості. *Жовтень*. 1986. № 8. С. 105–116.
3. Кашуба М. Ідея суспільного прогресу в працях Івана Франка. *Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин*: матеріали міжнародної наукової конференції. Львів: Світ, 1998. С. 229–231.
4. Козловець М. Філософія національної ідеї у творчості Івана Франка. *Сучасність*. 2006. № 3. – С. 28–35.
5. Романенчук Б. До проблеми світогляду І. Франка. *Записки НТШ*. 2008. Т. 184. – С. 31–51.
6. Скупейко Л. Проблема реалізму в естетиці І. Франка. *Іван Франко і світова культура*: матеріали Міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11–15 вересня 1986 р.). Київ: Наукова думка, 1990. Кн. 1. С. 219–222.
7. Соловей Е. Загальнолюдські цінності в системі теоретичних поглядів Івана Франка. *Слово і час*. 1990. № 8. С. 37–42.
8. Франко І. Старе й нове в сучасній українській літературі. *Літературно-критичні праці (1903–1905)*: Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Київ: Наукова думка, 1985. Т. 35. 498 с.